IVAN PREGELJ V ZBIRKI *INTERPRETACIJE*

Marjan Dolgan (ur.): *Ivan Pregelj*, Ljubljana: Nova revija, 1999 (zbirka *Interpretacije*, 9. knjiga), 438 str.

Monografska zbirka *Interpretacije* je v desetih letih obstoja (1991–2001) izdala deset zbornikov, od katerih vsak obravnava svojega bolj ali manj sodobnega slovenskega literata oz. publicista. Deveta knjiga je posvečena Ivanu Preglju (med nastajanjem te recenzije je izšla že deseta o Kajetanu Koviču), ki je izmed deseterice v *Interpretacijah* obravnavanih avtorjev edini rojen pred 20. stoletjem. Vodilo zbirke izpod peresa njenega urednika **Nika Grafenauerja** ostaja vseskozi nespremenjeno in vsi uredniki posameznih zbornikov ga upoštevajo, kar daje zbirki možnost primerjalnih analiz. Od leta 1997 pa je opazno veliko povečanje obsega posameznih knjig (pri treh se število strani povzpne močno čez 400) ter s tem povezano število razprav. V zborniku o Ivanu Preglju s svojimi študijami (bibliografija in intervju torej niso upoštevani) sodeluje 19 avtorjev, od tega **Janez Dolenc** ter **Jože Mahnič** z dvema, kar da skupno 21 študij. Ali kvantitativni poskok pomeni tudi dvig kvalitete posameznih knjig v primerjavi z začetnimi knjigami *Interpretacij*, je posebno vprašanje, ki bi za odgovor terjalo temeljito primerjavo celotne zbirke.

Ivan Pregelj (1883–1960) velja za enega najbolj samosvojih in paradoksalnih slovenskih literatov, zato ni presenetljivo veliko število literarnih raziskovalcev, ki obravnavajo njegova dela. Poleg avtorjev, ki objavljajo svoje razprave v tu obravnavani knjigi, so med pomembnejšimi raziskovalci Pregljeve literature tudi Tine Debeljak, Franc Zadravec, Helga Glušič, Katarina Šalamun - Biedrzycka, Tone Peršak, Igor Grdina in še marsikdo. Najnovejša raziskava o Preglju (Slika Pregljevega sveta) se nahaja v knjigi Igorja Grdine *Vladarji, lakaji, bohemi* (2001). Zbornik razprav o Preglju, kakršen je ta iz zbirke *Interpretacije* (njegov urednik je **Marjan Dolgan**, eden najpomembnejših poznavalcev Pregljevih proznih del), ni edini te vrste; leta 1984 je ob stoletnici njegovega rojstva v letu 1983 Slovenska matica izdala *Pregljev zbornik* (v nadaljevanju *PZ*), ki kljub skromnejšemu obsegu po razponu študij ni nič manj vsestranski kot zbornik *Interpretacij*. Primerjava med njima je smiselna že zato, ker šest avtorjev iz *PZ* s svojimi razpravami sodeluje tudi v tu obravnavanem zborniku. Ivan Pregelj je bil vsestranski književnik, saj je poleg proze in dramatike pisal še lirsko ter epsko poezijo, pomemben je še kot pisec kritik in esejev, prevajalec ter aforist. V tu obravnavani knjigi pripada levji delež razprav Pregljevim zgodovinskim romanom in povestim, noveli *Thabiti kumi* ter *Regina Roža ajdovska* imata vsaka po eno samostojno študijo, razmeroma dobro je zastopana tudi poezija (dve razpravi) ter esejistika in kritika (ena razprava). Pregljeva dramatika pa je presenetljivo in nepojasnjeno zanemarjena. Le **Denis Poniž** piše o groteski *Berači*, a o ostalih dramah ni napisanega skoraj ničesar; obravnava jih **Andreja Žele**, vendar zgolj z gramatičnega vidika, saj gre za jezikoslovno razpravo, **France Koblar** pa jih le bežno omenja v svojem opisu Ivana Preglja. Kljub mnogo manjšemu številu sodelujočih avtorjev premore *PZ* dve študiji o Pregljevi dramatiki, kar prikaže nezanimanje za Pregljeve drame v tej knjigi *Interpretacij* v še slabši luči. Seveda noben zbornik ne more popolnoma enakomerno porazdeliti raziskovalne pozornosti med vse segmente avtorjevega opusa, še manj pa zadovoljiti vseh pričakovanj svojih bralcev. A v skladu z Dolganovo trditvijo na zavihku knjige, da ta zbornik »osvetljuje vidike Pregljevega opusa, ki so bili doslej premalo upoštevani«, bi bralec upravičeno lahko pričakoval vsaj krajše zapise o npr. biografski enodejanki o Prešernu *V Emavs*, še bolje pa o baladni enodejanki *Vest* (prvotni naslov *Katastrofa*), ki jo Lado Kralj kot prvo slovensko ekspresionistično dramo uvršča v niz trinajstih najreprezentativnejših dram slovenskega ekspresionizma (Kralj, *Slavistična revija 47/1,* 1–22).

Tako kot večina knjig iz *Interpretacij* se tudi Pregljeva začne z biografskim sklopom, katerega namen ni le predstaviti avtorjevega življenja, ampak orisati še njegovo osebnost, značaj ter mišljenje. Intervju z **Bazilijo Pregelj** je za ta namen več kot primeren, saj je intervjuvana gospa pisateljeva hčerka in obenem psihiatrinja. Znanje psihiatrije je verjetno botrovalo tudi kvaliteti njene knjige spominov *Moj oče* (1983), v kateri je s presenetljivo odkritosrčnostjo opisala kom-

pleksen odnos med očetom in najmlajšo hčerko. Posebej za ta zbornik je pripravila doslej še neobjavljeno Pregljevo črtico *Obisk pred slovesom*. To je njegovo zadnje literarno besedilo in motivno spominja na pesmi predsmrtnice mnogih slovenskih pesnikov. Doslej neobjavljen je tudi kratek spis o Preglju, ki ga je tik pred koncem druge svetovne vojne napisal **France Koblar**, poznejši urednik Pregljevih *Izbranih del* ter avtor prve monografije o njem. Koblar in Pregelj sta se osebno poznala, saj je bil Koblar urednik *DiS-a*, kjer je Pregelj objavil večino svojih del. Po Pregljevi smrti je večino njegovih rokopisov ohranil Koblar, tako da je Koblarjeva zapuščina glavni vir za iskanje Pregljevih rokopisov. Le-te je za ta zbornik bibliografsko popisala **Ana Koblar - Horetzky**. Biografski sklop zaključujejo spomini **Jože Mahniča** ter **Mirka Kambiča**; oba sta bila Pregljeva dijaka na klasični gimnaziji v Ljubljani, kjer je Pregelj poučeval po preselitvi iz Kranja. Pregelj je pomembno zaznamoval njuni nadaljnji življenji: Mahnič se je raziskovanja njegovih del lotil kot literarni zgodovinar (mdr. je uredil *PZ*), Kambič pa je izdelal diafilm o njegovem življenju (mnogo slik iz tega filma je natisnjenih v tej knjigi).

Pregljevi poeziji se posvečata **Janez Dolenc** ter **Boris A. Novak**. Čeprav se zdi, da je bila poezija Preglju le predah ob napornem pisanju obsežnejših proznih tekstov, je kljub temu v njej zaznati neposredno izpovedno noto, le da si ta – po Novakovem mnenju – »ni izbrala primerne pesniške oblike, saj se večinoma izraža v za tisti čas že zastarelih in v kliše skrepenelih verznih in kitičnih formah« (75). Dolenc izpostavlja avtobiografski temelj Pregljevih pesmi, njegovo navezanost na ljudsko slovstvo in tolminskega rojaka Gregorčiča, Novak pa piše o Pregljevi zbirki *Romantika* z verzološkega stališča, pri čemer se opira na sistematično analizo Toneta Pretnarja iz *PZ* ter jo obenem dopolnjuje z analizo tistih verznih oblik, ki jih je Pretnar v svoji analizi izpustil. Novak največ pozornosti namenja epskemu oz. srbskemu desetercu, ki ga je Pregelj spoznal pri študiranju slovenskih in južnoslovanskih ljudskih pripovednih pesmi ter ga uporabil v svojih epskih pesnitvah.

Osrednje mesto v obravnavanem zborniku ima Pregljeva proza, zlasti njen najpomembnejši del, zgodovinski romani in povesti. Glede na nedosledno rabo vrstnih pojmov za prozo (roman, povest, novela) še na začetku 20. stoletja obstaja pri terminološkem poimenovanju precejšna zagata, ki jo je – največkrat brezplodno – skušalo razrešiti že veliko literarnih zgodovinarjev. Tudi Koblar se je v svoji monografiji o Preglju »izčrpaval v presojanju, ali je Pregelj pisal romane ali povesti ali kaj vmes« (114); takšno terminološko razmejevanje se zdi **Miranu Hladniku** neuporabno akademsko spraševanje, ki ga v svoji razpravi spretno obide z nevtralnim izrazom Pregljeva zgodovinska pripoved. Hladnikova študija skuša celostno zajeti in opisati Pregljeva dela z zgodovinsko tematiko, pri čemer se poslužuje (v Hladnikovem raziskovalnem delu že velikokrat preizkušene) žanrske presoje besedil. Ta metoda je pri Preglju toliko bolj smiselna, ker je bil Pregelj »prvi od domačih piscev, ki so razmišljali o tipologiji žanra« (108) in ker tovrstno iskanje »konstitutivnih elementov zgodovinskega žanra« (104) v njegovi literaturi v ničemer ne zapira ostalih tematskih pristopov (ekspresionizem, duhovniška tematika, avtobiografsko, tolminsko, psihološko, katoliško pripovedništvo ipd.). Te pristope pa realizirajo avtorji ostalih študij o prozi v obravnavani knjigi. Hladnikov tekst se torej da razumeti kot nekakšno strnjeno sintezo ostalih osmih razprav Pregljeve proze, pri katerih prednjači analiza. Hladnik v svoji študiji podaja tudi izvirne interpretacije Pregljevih del *Tolminci*, *Plebanus Joannes* in novele *Thabiti kumi*, kar je zanimivo predvsem ob dejstvu, da pripadajo tem delom v zborniku še posamezne razprave.

Katoliško-duhovniški pristop s svojima esejističnima študijama o romanu *Plebanus Joannes* uresničujeta **Ciril Sorč** in **Rudi Koncilija**. Sorč v naslovu svoje razprave sicer napoveduje obravnavo vseh duhovnikov iz Pregljevih del, a se pri interpretaciji ter citiranju obrača le na *Plebanusa*. Ker se Pregljev duhovnik posveča najrevnejšim ljudem (sirotam, beračem, prostitutkam in bolnim), je v njem vidna evangelijska podoba Jezusa Kristusa. Sorč meni, da Pregelj s preprostimi ter »malimi« ljudmi, ki obdajajo njegove duhovnike, prikazuje reveže okrog Kristusa, oropane svobode in »uboge v duhu«, ter – kar je še zanimivejše – »ponižane in razžaljene

Dostojevskega v slovenski različici« (159). Duhovnik Rudi Koncilija se v svoji teološki razčlenitvi *Plebanusa* ukvarja z verskimi izkustvi vikarja Janeza, ki jih obravnava z vidika teologije vesti. Pri tem poudarja, da so temelj verskega izkustva v *Plebanusu* molitve (lahko so to že najmanjši molitveni vzdihi!), saj z njimi vsakdanja življenjska izkustva dosežejo višjo raven in postanejo verska. O podobnih verskih izkustvih (četudi apokaliptičnega značaja) govori tudi **Edvard Kovač** v svoji interpretaciji Pregljeve kontroverzne novele *Thabiti kumi*. V nasprotju z mnogimi kritiki Kovač spornega konca novele ne doživlja čutno provokativno, temveč duhovno in biblično. Novelo razlaga v smislu apokaliptične literature, kjer »so poslednji časi že tukaj« (202), s tem pa vikarja Janeza postavlja v biblični kontekst Jezusovih čudežnih ozdravljanj in odrešitve ter celo starozavezne stvaritve Evinega življenja iz Adamovega (202–204). Kljub tem podobnostim se po Kovačevem mnenju *Thabiti kumi* zaradi prekomernega poudarjanja zla bolj kot k bibličnim nagiba k nekrščanskim apokaliptičnim spisom.

Majda Merše se posveča prisotnosti protestantskega besedja ter njegove funkcije v zgodovinskem romanu *Bogovec Jernej*. Z analizo besedne in oblikovne ujemalnosti potrjuje domneve predhodnih raziskovalcev, da je Pregelj nekatera protestantska besedila zelo dobro poznal ter je pri izbiri jezikovnih sredstev za svoj roman o koncu slovenske reformacije črpal neposredno iz njih. Natančen delež besed s protestantsko jezikovno tradicijo v *Bogovcu* je (tudi zaradi delno še nepreglednega korpusa protestantskih besedil) težko določljiv, zato je korpus besed protestantskega izvora ustrezno skrčen. Majda Merše se v svoji besedni analizi opira na dognanja stilističnih ter semantičnih analiz *Bogovca*, ki jih je najobširneje obdelala **Hermina Jug - Kranjec** v mnogih svojih razpravah, magistrskem delu, doktorski disertaciji, najbolj strnjeno pa v knjigi *Pregljev roman Bogovec Jernej: poetika in semantika pripovedi* (1994). Hermina Jug **-** Kranjec se v tem zborniku loteva novega raziskovalnega področja, in sicer stilno-pomenske analize novele *Regina Roža ajdovska*. Pri tem upošteva povezavo novele z ostalimi besedili iz *Zapiskov gospoda Lanšpreškega*, kjer je Pregelj upodobil življenje komendskega župnika Petra Pavla Glavarja, ter časovno in prostorsko vpetost novele v obdobje poznega baroka. Pri tem dokazuje, da baročna stilizacija zajema prav vse plasti pripovedi, od izbire žanra in snovi do duhovne razsežnosti novele.

Študija **Janeza Dolenca** je osredotočena na zgodovinsko resničnost Pregljevega romana *Tolminci*. S to problematiko se je ukvarjalo že veliko avtorjev, mdr. Marija Čečut in Bogo Grafenauer. Dolenc jo obravnava v luči novih ugotovitev o »krvavi rihti«, do katerih je prišel z odkritjem pomembnega dokumenta v dunajskem Dvornem arhivu. Gre za koncept poročila cesarju Karlu VI. o eksekuciji puntarjev, ki je zaradi cenzure ostal skrit v arhivu. Dolenc s primerjavo Pregljevega romana s tem dokumentom znova pokaže, da je Pregljeva obdelava te tematike v osnovi sicer verodostojna, vendar je nekaterim puntarjem samosvoje spremenil imena in kraj bivanja, ponekod zaradi literarnih učinkov tudi zaporedje ter način usmrtitve. Na podoben način se **Branko Marušič** loteva primerjave resničnega Antona Muznika s tremi Pregljevimi zgodovinskimi pripovedmi o njem. Če je Preglja pri romanu *Tolminci* raziskovanje snovi pripeljalo tako daleč, da je študiral celo gradivo iz goriškega arhiva, je bil pri zdravniku Muzniku manj zagret, saj je črpal le iz Rutarjeve *Zgodovine Tolminskega*, informacije iz leksikonov in raznih člankov o Muzniku pa ga bodisi niso zanimale ali pa so mu postale dostopne šele po objavi napisanih zgodb. **France Pibernik** je pripravil povzemalno razpravo o romanu *Simon iz Praš* (objavljen v *DiS-u* z naslovom *Šmonca*), ki ga Koblar imenuje »psihološka pripovedna študija o Simonu Jenku« (128), Pibernik pa »romansirana biografija Simona Jenka« (126). Če je bil Pregelj v šestdelno zgradbo tega romana prisiljen, ker je *DiS* takrat izhajal kot dvomesečnik in sta urednika potrebovala gradiva za en letnik, je bila fragmentarna tehnika tega romana Pregljeva osebna izbira, nekakšen »poskus svojstvene kompozicije« (131). Pibernik podaja še izčrpen pregled kritiških odmevov (Silvester Škerl, ki je kot eden redkih podal oceno v *Slovencu* že kmalu po končanih revijalnih objavah romana, je žal izpuščen) in literarnozgodovinskih sodb o tem nenavadnem Pregljevem delu.

Po tem obsežnem sklopu razprav o prozi sledita študiji **Denisa Poniža** o Pregljevi groteski *Berači* in **Jože Mahniča** o Pregljevi esejistiki in kritiki. Poniž *Berače* primerja z nemško ekspresionistično dramatiko in v njih vidi podobno apokaliptično razpadajočo podobo sveta kot Kovač v noveli *Thabiti kumi*. Zanima ga tudi razsežnost pojma groteskno pri Preglju, o čemer je največ pisal Jože Koruza. Mahničev namen pa je pokazati, da Pregelj ni le izvrsten literat, saj je ob pisanju in učiteljevanju deloval tudi kot esejist, kritik, literarni teoretik, urednik, prevajalec ter celo aforist. Na potrebnost obdelave tega dela Pregljevega ustvarjanja je Mahnič mimogrede opozoril že v uvodnih besedah *PZ*. Mahnič v branje ponuja podroben opis Pregljevih esejev in kritik, ki jih razvršča po recepcijskem merilu. Največji del člankov je napisan za odraslo izobraženstvo, sledijo spisi za dijake, ki jih je Pregelj redno objavljal v listu za srednješolsko dijaštvo *Mentor*; manj tehtna je esejistika za preprostejše bralce v glasilih raznih organizacij (npr. *Mladost* katoliških Orlov). Svoje literarnoteoretsko znanje je Pregelj pokazal v mnogih kritikah, še najbolj pa v člankih iz *Mentorja*, ki so pozneje skupaj izšli v knjigi *Osnovne črte iz književne teorije*. Kot urednik se je izkazal pri *Izbranih delih Simona Jenka* ter *Izbranih pesmih Simona Gregorčiča*; slednjega je celo prevajal v nemščino. Kot pisec aforizmov pa je nastopil v *DiS-u* in *Mladosti*.

Pred bibliografskim sklopom se nahajajo še tri študije avtorjev **Andreje Žele**, **Milčka Komelja** ter **Lojzke Bratuž**. Pri prvi avtorici gre za jezikoslovni članek, v katerem se avtorica loteva glagolske vezljivosti kot pomembnega dela Pregljeve stilistike. Milček Komelj razmišlja o likovnih elementih v Pregljevi prozi; po eni strani gre za povezave s historičnimi dobami (barok, gotika), po drugi strani pa za pripadnost ekspresionizmu munchovskega tipa, o čemer piše že Emilijan Cevc v *PZ*. Komelj se najbolj posveča *Plebanusu Joannesu*, zlasti njegovi »sobi sveta«, ki jo je Pregelj povzel po srednjeveškem zemljevidu sveta (za boljšo predstavo je ta podoba v zborniku celo natisnjena). Lojzka Bratuž pa opisuje odnos Frančiška B. Sedeja do Pregljevega pripovedništva; Sedej je bil v času Pregljevega ustvarjalnega razcveta goriški nadškof ter metropolit in je v svojih pismih večkrat odklonilno pisal o njegovi prozi oz. protestiral njeni objavi. Najhuje je zaničeval *Plebanusa Joannesa* ter *Matkovo Tino*. Odnos Sedeja do Preglja postane še posebej zanimiv v primerjavi z odnosom Mahniča do Gregorčiča, pri čemer Lojzka Bratuž poudarja, da je Mahnič Gregorčičeve pesmi z verskega vidika sicer ostro obsodil, a jim ni kratil leposlovne vrednosti, Sedej pa je Pregljevo prozo zavračal tako v moralnem kot umetniškem pogledu (316).

Knjigo zaključuje bibliografski sklop, kamor ni uvrščena zgolj izčrpna in pregledna Pregljeva bibliografija, ki jo je sestavil **Martin Grum**, temveč najde bralec v tem sklopu še podatke o Pregljevih rokopisih, katerih največji del je shranjen v Koblarjevi zapuščini (seznam rokopisov je sestavila **Ana Koblar - Horetzky**) ter v Rokopisnem oddelku NUK-a (rokopise je za ta zbornik prvič popisal vodja oddelka **Mihael Glavan**). Za skrbna napotila do morebitnih preostalih rokopisov se je potrudil urednik zbornika **Marjan Dolgan**. Sestavljalci so skratka družno uspeli uresničiti ambiciozen projekt celostne Pregljeve bibliografije in popisa njegovih rokopisov, kakršnega se doslej ni lotil še nihče.

Takšne koncentracije študij o Preglju, kot jo prinaša obravnavana knjiga *Interpretacij*, v slovenskem prostoru ni bilo vse od izdaje *PZ* leta 1984. Vsi prispevki so tehtni in znanstveno kompetentni, po dognanosti ter inovativnih pristopih pa se odlikujejo zlasti obe razpravi o poeziji, Kovačev esej in Poniževa razprava o Pregljevi apokalipsi ter pregledni študiji Mirana Hladnika in Jože Mahniča. Pri razpravah o prozi se nekatera raziskovalna dognanja podvajajo, kar samo po sebi ni slabo, se pa na račun tega žal delno zanemarja Pregljeva dramatika. Malce moteče so tudi številne fotografije (iz diafilma, ki ga je pri Sava filmu izdal Mirko Kambič, ter iz Pregljeve zapuščine, ki jo hrani Bazilija Pregelj), še zlasti tiste, ki jih bralec lahko opazuje že v slikovni prilogi *PZ*. Del fotografij ni v nikakršni povezavi z besedilom in daje knjigi (nehote?) dokumentaren značaj. Bolj v škodo kot v korist Pregljevega ugleda pa deluje nenehno opo-

minjanje na njegovo prezrtost v preteklem režimu, ki se mu posamezni avtorji obravnavanega zbornika niso hoteli odreči; laičen bralec ob tem nehote dobi občutek, da se je Pregljevim delom vredno posvečati zgolj zaradi njegove nekdanje zapostavljenosti. To seveda ni res; Pregelj je bil dovolj kvaliteten avtor in dovolj samosvoj karakter, da ne potrebuje pomilovalnega, še manj pa mučeniškega odnosa. Poleg tega glasni oznanjevalci krivic, ki jih je najboljšemu slovenskemu ekspresionistu storil komunistični režim, pozabljajo, da je avtorja (zlasti zaradi novele *Thabiti kumi*) na cedilu pustil tudi katoliški tabor (vključno s Pregljevima najožjima sodelavcema Koblarjem in Steletom) ter da Pregelj kulturne osame v zadnjih letih svojega življenja kot invalid s hitro napredujočo boleznijo sploh ni močno občutil; njegova hči pravi, da ga je bolj kot družbena izolacija prizadela njegova usahla ustvarjalnost (14–16). Zato je na odnos povojnih oblasti do Preglja smotrnejše gledati kot na del ene najedinstvenejših usod slovenskih avtorjev. Med drugo svetovno vojno je general Rupnik Preglju proti njegovi volji za 60. rojstni dan priredil slavnostni sprejem, za njegov 70. rojstni dan (po Koblarjevem zatrjevanju) širša javnost skoraj ni vedela, ob stoletnici Pregljevega rojstva (1983) pa mu je oblast postavila spomenik in finančno podprla znanstveni simpozij, katerega sad je *PZ*. Le upamo lahko, da se bo ob 120-letnici rojstva Pregljevo ime po dolgotrajnem čakanju znašlo tam, kamor nesporno spada – v *Zbranih delih*, katerih uredništvo je lani prevzela mariborska Založba Obzorja.

Matjaž Zaplotnik
Kranj